

1.2 Віта Володимирівна ТИТАРЕНКО. ПРОБЛЕМА МАЙБУТНЬОГО У ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.

В статті окреслено методологічні проблеми філософсько-релігійнознавчого дискурсу прогностичної діяльності, розглянуто прогноз як специфічний тип пізнання, суб'єкт-об'єктну взаємообумовленість пізнання в умовах прогнозування. Аналіз активності пізнавальної діяльності суб'єкта потребував, в свою чергу, розгляду принципу антропності та векторності часових змін. Вирішення проблеми об'єктивності наукового аналізу релігійної дійсності, формулювання відповідного прогностичної діяльності науково-категоріального апарату, через уточнення і дефініювання окремих понять, покликаний сфокусувати ракурс релігійнознавчого дослідження і адекватно виокремити й прогнозувати саме релігійний аспект суспільного життя.

Ключові слова: *прогноз як специфічний тип пізнання, майбутнє, релігійна ситуація, релігійний процес, прогнозування релігійних процесів, принцип антропності, векторність часових змін, практичне релігійнознавство.*

Vita Volodymyrivna TYTARENKO. THE PROBLEM OF THE FUTURE IN THE PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES DISCOURSE: METHODOLOGICAL ASPECTS.

The article outlines the methodological problems of the philosophical and religious studies discourse of the forecast activity, considers the forecast as a specific type of knowledge, the subject-object interconnection of knowledge in the conditions of forecasting. The analysis of the activity of the cognitive activity of the subject required, in turn, to consider the principle of anthropy and the vector of time changes. The article deals with the problems of the objectivity of scientific analysis of religious reality. The article formulated the scientific-categorical apparatus, which corresponds to the forecast activity in the religious sphere. Specifies and defines certain concepts that help to focus the perspective of religious studies and adequately isolate and predict the religious aspect of social life.

Key words: *prognosis as a specific type of cognition, future, religious situation, religious process, prediction of religious processes, principle of anthropy, vector of temporal changes, practical religious studies.*

Актуальність теми. Сучасне людство все більш відчуває свою скерованість на майбутнє. Це відчуття є майже універсальною ознакою світосприйняття як окремої людини, так і суспільств, що суб'єктивно відчувають прискорення плину часу, розмитість меж сучасного та майбутнього. В цьому зв'язку цілком природним є прагнення людини відрефлексувати цей процес в літературі (поява наукової фантастики, фентезі, альтернативної історії та інших жанрів сучасної художньої літератури, які тісно змикаються з уже ustalеною наукою футурологією, яку, знову ж таки, починали не лише академічні вчені, а й письменники), суспільних науках та гуманітаристиці.

Оскільки майбутнє традиційно сприймається людиною як інша реальність, одна з сакральних таємниць, що вимагає дуже обережного та вивіреного підходу,

всі світові релігії традиційно сходяться на постулаті, що достовірне знання про майбутнє є закритим для людства, терміни та конкретні місця реалізації пророцтв та візій релігійних містиків всіх часів виявляються недоступними для людського пізнання, а відтак мають безліч трактувань, що напряму корелюються зі специфікою епохи та соціальної ситуації, в яких вони інтерпретуються.

Спроби передбачати чи прогнозувати релігійні процеси в цьому зв'язку виглядають взагалі, як абсолютно неможлива місія і завдання, результати яких принципово не піддаються верифікації. Проте огляд наявних спроб прогнозування подій та явищ в релігійній сфері дозволяє констатувати поступове напрацювання методологічного інструментарію, вдосконалення технологій, направлених на вирішення не тільки дослідницьких, але й управлінських завдань.

Ступінь дослідженості теми. Навіть побіжний огляд різнопланової філософської літератури засвідчує непотрібність доводити той факт, що питання майбутнього постійно хвилювало людство. Але особливо ця проблема актуалізується в нашу бурхливу, переломну епоху у зв'язку з віртуалізацією масової свідомості, соціальним ескапізмом та зростаючою невизначеністю навіть найближчого майбутнього. Цілком закономірним є звернення футурологів, філософів, соціологів до проблеми дослідження майбутнього як світоглядної проблеми, визначення специфіки різних трактувань перспектив його розгортання тощо.

Важливі для людства передбачення були здійснені такими видатними філософами, як І.Кант, І.Г.Фіхте, В.Соловйов, М.Бердяєв, К.Ясперс, Х.О.-Гасет, а також економістами і політологами – Ф.Броделем, І.Валлерстайном, С.Гантінгтоном та низкою інших.

В культурологічних концепціях А.Тойнбі, О.Шпенглера, М.Данилевського, П.Сорокіна, цивілізаційні потоки та культурно-історичні типи розглядаються як відкриті, а не автономні системи.

А застосування новітніх методологій, таких як теорія самоорганізації складних нелінійних систем, теорії автопоезису, монадологічне розуміння цивілізацій (яке полягає у наявності імпліцитної атрибутивної «гомеомеричності» цивілізацій як живих індивідів історичного процесу)¹ та ін. до дослідження таких складних феноменів як релігія, уможлиблює їх розуміння як певних динамічних утворень, які є складовою цивілізаційних потоків – з визначеним типом цивілізаційного зростання.

Варто згадати також існуючу наукову традицію аналізу прогнозування як взаємозв'язку інформаційних утворень та системи потреб, інтересів, ціннісних установок у політиці, економіці, духовній сфері. Такий підхід характерний для праць А.Бауера, В.Ейхорна, С.Райса та інших. В радянській та пострадянській філософії ця традиція розвивається в роботах А.Сергєєва, В.Геца, А.Попова, Ю.Ожогова, С.Веселовського, В.Шинкарука, В.Табачковського та ін.

Футурологічні побудови А.Кларка, А.Печчеї, Дж.Несбіта, П.Ебурдіна та інших засновуються на виокремленні загальнолюдських проблем в соціально-економічній, політичній та духовній сферах буття людини.

Звичайно, зацікавленість прогнозуванням має глибоке економічне і

¹ Цивілізація: історія поняття. Історичний процес як множина цивілізацій. Монадологічне розуміння цивілізацій // Філософія: Навч. посібник /За ред. І.Ф.Надольного. — К., 1997.

соціальне коріння, прогноз стає невід'ємною складовою і умовою ефективності всіх форм суспільної діяльності, а тому не відноситься до тих наукових питань, які швидко виникаючи і так само швидко й зникають. Відтак функціонування сучасного суспільства неможливо уявити собі без систематизованих прогнозів в різних сферах його життєдіяльності, їх розробки та узгодженнях. Різні за цільовим значенням (пошукові чи нормативні), з різним горизонтом прогнозування (коротко-, середньо-, довготермінові), повсякденні і футурологічні, різні за прикладними сферами (соціально-економічні й політичні, екологічні, культурологічні, інформаційні, прогнози релігійних процесів тощо) – давно стали складовою людського життя.

Постановка завдань. Окреслення проблемного методологічного поля релігієзнавчого напрямку прогностичних досліджень з необхідністю потребує розгляду загальних філософсько-методологічних проблем прогнозування. Адже теорія прогнозування повинна розглядатися як наукова теорія, де філософсько-методологічний аналіз потребує використання специфічних гносеологічних категорій з врахуванням тих особливостей, які є наслідком своєрідності пізнавальної ситуації в умовах прогнозування (в релігієзнавстві ми виділяємо релігійну ситуацію як об'єкт наукового дослідження, прогнозування і управління).

Основний виклад матеріалу. Прогноз є специфічним видом пізнання, а відтак постає як специфічна форма взаємодії об'єкту і суб'єкту. Своєрідність пізнавальної ситуації полягає в тому, що на перший план висувається дослідження не того, що є, а того, що ще буде. Відтак завдання дослідника полягає у створенні деякого ідеального образу того, що не існує, у випадку прогнозування релігійних процесів – певної схематичної моделі релігійної ситуації. М.Моїсеев визначає модель як носія знань, інформації про об'єкт, що моделюється: «Під моделлю ми будемо розуміти спрощене... упаковане знання, яке несе цілком визначено обмежену інформацію про предмет (явище), що відображає ті чи інші його окремі властивості»².

Пізнання в умовах прогнозування повинне аналізуватися з точки зору активності суб'єкта щодо об'єкта пізнання. Розглянемо дві специфічні особливості прогнозу: прогноз як випереджаюче відображення і проноз як форму активності суб'єкта, який пізнає. Випереджаючий характер відображення в загальному полягає в тому, що створюється образ тієї ситуації, яка має виникнути як закономірний розвиток існуючих на даний момент умов. Тут ми зіткаємося з певними передумовами розуміння випереджаючого відображення, а саме:

- в дійсності повторюються одні й ті самі зв'язки і відношення що є ознакою їх стійкості й закономірності об'єктивного світу;
- умовою випереджаючого відображення є відображення відтерміноване, яке приводить до випереджаючого тільки за умови циклічності

² Моїсеев Н.Н. Математика в социальных науках//Математические методы в социологическом исследовании. – М., 1981. – С.166.

відтермінованого відображення, що уможливило накопичення досить значного обсягу інформації про подібні пізнавальні ситуації³.

Цікавим є припущення, що «існуючі в нашій свідомості образи майбутнього здатні впливати на реальний хід подій». Таке припущення демонструють в своїх роботах Р.Мертон⁴ та деякі інші сучасні дослідники майбутнього (futures studies)⁵.

Використовуючи метод екстраполяції в намаганнях прогнозувати релігійну ситуацію, ми не враховуємо той факт, що кожна ситуація є неповторною в своєму різноманітті. Тому інформація про низку подібних ситуацій (виокремлення релігійних течій, розколи, об'єднання тощо), як така не може вважатися основою для діяльності в новій ситуації. Це унеможливило формалізацію в побудові прогнозу і закріплення його в символічній системі. Відображення має цінність остільки, оскільки воно може бути використане як основа діяльності в нових ситуаціях. Це означає, що інформація, яка накопичена в процесі дослідження історії релігії, потребує такої переробки, яка б дозволила її використовувати в процесі діяльності. Саме в цій переробці інформації й полягає активність суб'єкта.

В кожному дослідженні важливим є розуміння прогнозу. Він постає формою випереджувального відображення в науковому пізнанні – випередження стає його головним змістом і наповненням, а відтерміноване відображення розглядається лише як засіб пізнання. Ми можемо успішно вирішувати завдання, що продиктовані необхідністю, оскільки заздалегідь здатні до них підготуватися. Прогноз дозволяє сьогодні готуватися до рішення проблем завтрашнього дня, до майбутнього в цілому.

Таким чином, активність пізнавальної діяльності при прогнозуванні полягає не тільки в створенні ідеального образу, типу, моделі, а й в тому, що створення такого ідеального образу, типу, моделі – підпорядковане меті діяльності людини і набуває ознак антропності. Саме поняття «майбутнє» є поняттям антропним, але разом з тим і соціальним, для повної характеристики якого необхідне усвідомлення часових змін, їх векторності. Перш, ніж зосередитися на розгляді векторності часових змін і принципу антропності, визначимося тут із самим поняттям «майбутнє».

Поняття «майбутнє» займає особливе місце в філософії, в людській рефлексії як такій. Існуючі в філософії теорії майбутнього пояснюють його по-різному: індетермінізм трактує майбутнє як певну невизначеність, яку людина здатна перетворювати за власним бажанням і потребою, а за іншою теорією, теорією детермінізму – майбутнє постає визначеним заздалегідь. Циклічна модель часу (Всесвіту) постулює повторюваність у майбутньому того, що вже було в минулому. Практично всі релігії, в рамках компенсаторної (танатологічної) функції пропонують пророцтва про життя після смерті, а також своє бачення майбутнього. В рамках релігій Сходу циклічна модель часу унеможливило розвиток есхатологічних вчень. Вихід із сансари (кругообігу народження і

³Храленко Н.И. Философско-методологические проблемы прогнозирования. Издательство Ленинградского университета.- Ленинград, 1980 – С. 8-9.

⁴Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ: Хранитель, 2006.

⁵ См. напр.: Сайт ассоциации футурологов. Футурология. Прогностика. Моделирование будущего: [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://futurologija.ru/bibl/knyazeva-e-n-konstruirovaniye-budushhego/>

смертей) в індійських релігіях визначається терміном «мокша» (звільнення, вихід зі світу людського життя, що розуміється як світ страждань). Цей концепт набуває дещо відмінного звучання в різних індійських релігіях і закріплюється у джайнізмі як перехід в потойбічний світ і здобуття вічного блаженства, в індуїзмі - як злиття з Абсолютом (злиття Брахмана і Атмана), у буддизмі – це звільнення від всіх бажань, прагнень і досягнення нірвани (припинення коливання дхарм).

В релігіях з лінійною моделлю часу віднайшли своє втілення і розвиток есхатологічні вчення (есхато-хіліастичні)⁶. В християнстві, зокрема, конфлікт між знанням майбутнього Богом (про Бога всезнаючого йдеться в 1 Ів. 3, 20; Євр. 4, 13) і свободою волі людини веде, наприклад, до доктрини приречення (кальвіністське вчення про предестинацію). Ширше поняття провіденціалізму (від лат. *providentia* «провидіння») становить собою «історико-філософський метод тлумачення подій, що відображають безпосереднє втручання Творця в історію»⁷. Тут витокі й джерела суспільства, його рушійні сили і вектор розвитку з означеною кінцевою метою визначаються зовнішніми у відношенні до розгортання історичного процесу силами – провидінням (Богом).

Відтак провіденціалізм властивий майже всім релігійним системам і порівняно досконало був розроблений у християнській історіографії середніх віків, де історичний процес розуміється як шлях до есхатологічного Царства Божого.

Оскільки «майбутнє» розуміється як часова категорія, то операціоналізаційно ми зупинимося на дефініції майбутнього, як суб'єктивної з людського погляду й об'єктивної з погляду стороннього спостерігача частині лінії часу сприйняття реальності. Остання, тобто реальність, характеризується комплексом явищ і подій, що не здійснились і не відбулися відносно об'єкта, який перебуває в більш ранньому часі. Виходячи з наведеного визначення, логічним постає апелювання до антропного принципу і аналізу векторності часових змін.

Для світу мертвої матерії майбутнього немає, як немає й минулого, а тому й немає сьогодення. Так, ще з часів Л.Больцмана⁸ стрілу часу було прийнято відносити до феноменології, аргументуючи це тим, що людина, в силу своєї людської природи, є спостерігачем і несе відповідальність за розрізнення між минулим і майбутнім. За визначенням І.Пригожина: «Стріла часу проявлялася в фізиці через такі процеси, як дифузія і в'язкість»⁹. Зараз же, ситуація зовсім інша – відомо, що незворотність призводить до великої кількості інших явищ, які ілюструють конструктивну роль стріли часу. Без незворотності нерівноважних процесів неможливим було б і виникнення життя на Землі. Тому вважати, що стріла часу носить «лише феноменологічний характер», або суб'єктивний – не

⁶ Докаш В.І. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації. Монографія. – Київ-Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 544 с.

⁷ Примаченко Я. Л. Провіденціалізм // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2012. — Т.9. — С. 18. — ISBN 978-966-00-1290-5.

⁸ Больцман Л.Е. (1844-1906) - австрійський фізик, який зробив великий внесок у розвиток термодинаміки й статистичної фізики на основі атомістичних уявлень.

⁹ Пригожин И. А. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы.- Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001.-208 с.

доводиться. «Всі ми в дійсності діти стріли часу, еволюції, а не її батьки»¹⁰. Відтак предметом прогностичної діяльності може бути як минуле, так і теперішнє. Але при такому розумінні прогнозу він стає актом будь-якої пізнавальної діяльності. Якщо результати пізнання дозволяють нам щось передбачати, то ми, по суті, отримуємо нове знання. І в цій евристичній функції пізнання не розрізняються напрямки пізнавальної діяльності – чи минуле це, а чи ж майбутнє. Евристичність знання означає, що на основі існуючої інформації ми можемо віднаходити дещо нове, безвідносно до того, відносяться нові факти до теперішнього, минулого чи майбутнього. Але в нашій статті ми не зупинятимемося детальніше на розумінні прогнозу як аспекта пізнавальної діяльності, незважаючи на те, що проблеми методології прогностики носять межовий характер і виникають на перетині загальної методології наукового пізнання й методології соціального пізнання. Доцільніше виглядає розгляд прогнозу як дослідження майбутніх станів об'єкту пізнання – релігійної ситуації, яка базується на розумінні релігії як складного комплексу.

Відтак під прогнозування релігійних процесів, в загальному вигляді, ми розуміємо усю сукупність послідовних дій науковця-релігієзнавця, направлених на отримання ймовірного, науково обгрунтованого судження про майбутній стан релігійної системи у взаємозв'язку та взаємообумовленості її елементів. Релігійний процес в дослідженні означається як закономірна безперервна послідовна зміна моментів розвитку релігійного комплексу, які сліднують один за одним. Релігійну ситуацію ми розглядаємо як опредмечену систему (досліджувану одиницю), під якою розуміється не окремий, хай навіть і значний релігійний факт, а все їх різноманіття у взаємозв'язку між собою й існуючим соціальним середовищем, тобто деяке комплексне, системне утворення, яке може бути локалізоване й фіксоване у просторі й часі.

Для узгодження тих засновкових мотивів, на яких можуть ґрунтуватися прогнози в релігієзнавстві, бачення майбуття релігії, необхідно приділити увагу аналізу антропного принципу, зокрема, спираючись на праці А.Свідзинського, який висловлює ключову ідею про культуру як феномен самоорганізації.

Звернення до класичної праці Тейяра де Шардена «Феномен людини» дозволяє опиратися на поєднання еволюційного підходу Дарвіна з ідеєю самоорганізації як з центральним спрямовуючим стрижнем процесу еволюції. В процесі антропогенезу з'являються такі складні феномени як релігія, мистецтво, творчість, культура. Але відповіді на питання: з'явилися ці феномени тому, що в ході еволюції в людини виникла нова потреба і необхідність її реалізації як етап еволюції? Чи це був лише спосіб адаптації виду до мінливого світу, а чи ж «побічний продукт» еволюції іншого феномену – залишаються відкритими. Методологічні можливості синергетичного підходу до вивчення питань еволюції релігійної свідомості як форми прояву потреб психічної структури людини досліджувалися у працях М.Савостьянової. У своїй монографічній праці «Перспективи людини розумної: еволюція чи адаптація», дослідниця стверджує, що з ускладненням психічної структури людини, яка розвивалася разом з біологічною структурою людини, невідворотно виникають можливості

¹⁰ Пригожин И., Стенгерс И. Время. Хаос. Квант. К решению парадокса времени. -М., 2003. – С.11.

сприйняття світу як цілісності. Але, за її визначенням «щоб Дух явив себе світу»¹¹, має проявитися форма. Такою формою прояву потреб психічної структури людини й постає, на думку авторки – релігійна свідомість. Як реакція на сутність світу в цілому, релігійна свідомість в її різномірних проявах відображається в магії, фетишизмі, анімізмі, тотемізмі тощо. Такий підхід вкладається в концепцію розуміння походження релігії (точніше схильності людського мозку чи психічної структури людини до генерації й сприйняття релігійних ідей) як корисної адаптації, що розвинулася в ході еволюції людини поряд з іншими корисними (адаптивними) властивостями мислення. Але важко погодитися з твердженням М.Савостьянкової про те, що тільки християнський Бог постає таким високим ступенем узагальнення, якого можна було досягнути, лише маючи високу складність «психічної структури». Це спонукало нас до пошуку й інших точок зору, зокрема звернення до дискусії «Бог чи наука» (God vs. Science) біолога-еволюціоніста Р.Докінза, автора праці «Бог як ілюзія» та лікаря-генетика Ф.Колінза, керівника проекту геному людини¹². Ідея релігії як побічного продукту психологічних особливостей релігії пропонують незалежно один від одного етолог Р.Хайнд («Почему боги упорствуют»), антрополог П.Буайер («Объяснение религии»), С.Етран («Верим в богов») тощо. Загалом йдеться про припущення, що релігія може виявитися побічним продуктом якогось іншого феномену. З позицій еволюції і її законів формується погляд, що феномен релігії не має власної цінності для виживання виду, а є лише побічним продуктом іншого, важливого для виживання феномену. Тут ми пошлемося на книгу Р.Докінза «Бог як ілюзія» (Richard Dawkins. The God Delusion, 2008 p.), де ці та інші питання розглядаються детально з посиланнями на приклади.

Дослідження суспільства, історії, культури, релігії припускає досить широкі варіації в оперуванні поняттями, які залежать як від ціннісних установок автора, так і від поставленої мети і завдань. Уявлення про них може бути неоднозначним у різних дослідників і залежить від того, які елементи чи процеси існуючої реальності вони вважають найбільш значущими, а також від того, як дослідники розуміють можливість їх екстраполяції в майбутнє. Внаслідок цього з'являються навіть не те що різні, а протилежні прогнози перспективних ситуацій, обумовлених як різним баченням одних і тих самих компонентів оточуючої реальності, так і окремих її складових.

В гуманітарній сфері ми з цим зіштовхуємося частіше, аніж в будь-якій прикладній. Тому, досліджуючи перспективи релігії як духовного феномену в сучасних концепціях та футуристичних прогнозах, ми досліджуємо весь спектр сценарних прогнозів – оптимістичного, песимістичного та найбільш вірогідного (який знаходиться між двома крайніми випадками), спираючись на систему аргументацій та послуговуючись фактажем, отриманим іншими напрямками наукових досліджень.

Використання певного науково-категоріального апарату покликане визначити конкретний ракурс дослідження, що дозволить адекватно виокремити саме релігійний аспект суспільного життя й відобразити його в науковій праці.

¹¹ Савостьянова М.В. Перспективы человека разумного: эволюция или адаптация? – К.: Изд-во: «Парапан» - 2005. – 168 с.

¹² God vs. Science. Time. – 2015. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1555132,00.html>

Розглянемо ті методологічні проблеми, які можуть мати місце в науковому дослідженні такого спрямування, оскільки, за визначенням польського дослідника А.Бронка, «...абсолютна об'єктивність в релігієзнавчих дослідженнях неможлива, то важливою постає роль методологічних досліджень як місця зустрічі конкуруючих точок зору»¹³. Основний закид, в бік неможливості безпедумовного («безпредпосылочного» – з рос.) релігієзнавства полягає в тому, що дослідник-релігієзнавець в ході дослідження, керуючись певними культурними (європоцентризм), релігійними (християноцентризм), світоглядними або ідеологічними інтересами при інтерпретації релігійних явищ, з необхідністю продукує викривлену редукцію релігійних явищ.

Загостреність проблеми об'єктивності наукового аналізу суспільної дійсності в процесі побудови її загальноприйнятої теоретичної моделі є доволі очевидною. Зупинимося на комплексі найважливіших складових цієї проблеми¹⁴.

По-перше, з гносеологічних позицій твердження вважається об'єктивним, якщо його істинність не залежить від суб'єктивності або культури автора. Важливими постають такі поняття об'єктивності (за Т.Куном і Р.Порті) як предметність й інтерсуб'єктивність. В інтелектуальній історії неодноразово робилися спроби встановлення критеріїв для розрізнення наукового знання від ненаукового. Тут погодимося з А.Агафоновим, що «до сих пір в методології науки не випрацьовані універсальні критерії демаркації наукового і ненаукового знання... хоча це не означає, що такі принципи не можуть існувати і не повинні обговорюватися для певних типів науково-дослідної діяльності»¹⁵. По-друге, в сучасній дослідницькій ситуації методологічний конструктивізм розглядає «наукові факти» як результат наукової теорії, що змінюється у міру зміни й самої наукової теорії. З одного боку, на істинність може претендувати тільки факт, а з іншого – факти змінюються залежно від глибини проникнення людини у спостережуваний світ. З ростом наукового знання росте кількість прийнятих допущень. Це означає, що дуже багато положень, до яких прийшли інші вчені, дослідник особисто не перевіряє, а приймає як аксіому (в даний час перевірити особисто всі підстави наукової теорії не видається можливим, зокрема ще й тому, що багато досліджень здійснюються на стикі декількох наук). Таким чином, багато положень, що є вихідними в теорії, приймаються на віру. Науковий факт постає реальністю вже потлумаченою на стадії наукового спостереження й дескрипції. В такій перспективі релігія постає світом інтенціонально створених конструкцій, тобто втілених у життя людиною, хоча їх подальше існування вже не пов'язане з «визначеними, окремими суб'єктами»¹⁶. По-третє, проблема релятивізації як наслідку несприйняття унікальності релігійних явищ, а аналіз їх лише як одного із феноменів, що включений в загальні надбання людства. По-четверте, редукціонізм, як применшення трансцендентного і надприродного виміру релігії¹⁷.

¹³ Бронк А. О причинах невозможности беспредпосылочного и в этом смысле объективного изучения религии. Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия. - 2011. Вып. 5 (37). - С. 85–98.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Агафонов А.Ю. Когнитивная психомеханика сознания, или как сознание неосознанно принимает решение об осознании. – Самара: ИД «Бахрах - М», 2007. – С.18.

¹⁶ Karpiński J. Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych. Warszawa - 2006.

¹⁷ Дет: Бронк А. О причинах невозможности беспредпосылочного и в этом смысле объективного изучения религии. Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия. - 2011. Вып. 5 (37). - С. 85–98.

Враховуючи вищезначені проблемні аспекти методології релігієзнавчого дослідження, притримуємося позиції, висловленої в фундаментальній праці Л.Филипович та О.Горкуші «Майдан і церква» про те, що «текстуру дійсності можна вловити лише особистим досвідом, а об'ємність – глибиною обізнаності з предметом та його специфікою»¹⁸. За визначенням вітчизняної дослідниці філософії релігії О.Горкуші й «інтерпретативно-інформаційна опосередкованість, темпорально-просторова й культурно-світоглядна дистанційованість» не повинна підміняти дійсність, як предмет аналізу і прогнозування «ідеологічно звиреним і контекстуально сформованим» симулякром¹⁹.

Висновки. Релігієзнавство відноситься до сфери гуманітарних наук, тому в методологічному розумінні воно послуговується методологічним надбанням гуманітаристики. Але в практичному релігієзнавстві, до сфери якого ми відносимо й прогнозування релігійних процесів, як напрямок наукових досліджень, опуклюється вимога, яка імпліцитно прийнята в науковому співтоваристві, а саме – вимога емпіричної перевірки раціональних положень. На нашу думку, вирішення такого парадоксу можливе, якщо визначаються методологічні принципи, яким відповідає не сама релігієзнавча наукова дисципліна, а дослідження і прогнозування власне релігійного феномену. Звідси виходить, що одне й те ж саме релігійне явище може вивчатися, ґрунтуючись на різних методологічних принципах. Відтак принципи науковості визначаються при виборі «жанру» дослідження релігійного феномену, яким виступає і прогнозування релігійних процесів. Тому аналіз методологічних аспектів релігієзнавчого напрямку прогностичних досліджень потребував розгляду:

по-перше, загальних філософсько-методологічних проблем прогнозування (специфічної форми взаємодії об'єкту і суб'єкту, де активність пізнавальної діяльності набуває ознак антропності; аналізу векторності часових змін, через визначення «майбутнього» як часової категорії тощо);

по-друге, релігієзнавчих методологічних установок (проблеми об'єктивності наукового аналізу релігійної дійсності, формулювання науково-категоріального апарату, через уточнення і дефініювання понять майбутнє, релігійна ситуація, релігійний процес, прогнозування релігійних процесів тощо).

Такий підхід покликаний сфокусувати ракурс релігієзнавчого дослідження й адекватно виокремити і спрогнозувати саме релігійний аспект суспільного життя, розглядаючи прогноз розвитку/зміни релігійної ситуації, в першу чергу, як соціально-психологічну установку, яка демонструє здатність суспільства до саморозвитку.

1.3 Віталій Володимирович ШЕВЧЕНКО. КУЛЬТОВО–ОБРЯДОВА СФЕРА РЕЛІГІЇ: природа та закономірності постання

В статті на основі опрацювання великого масиву літератури з теми, а також безпосереднього і включеного вивчення обрядової практики переважно православ'я, розкривається місце і функціональне призначення культового чинника у складній структурі релігійного феномену, в різних виявах релігійного життя

¹⁸ Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. За заг. ред. д.філос.н. Филипович Л.Л. і к.філос.н. Горкуші О.В. – К.: Самміт-Книга, 2014. – С.8.

¹⁹ Там само. – С.10.